

JUSTÍCIA D'ESTAT I JUSTÍCIA FEUDAL A CATALUNYA

JOSEP MARIA SALRACH I MARÈS¹
Institut d'Estudis Catalans
Universitat Pompeu Fabra

Lliurat el 2 de juny de 2022. Acceptat el 16 de juny de 2022.

RESUM

Aquest treball està dividit en tres parts. En la primera, es fa un petit resum sobre la presència de la història del dret i de la justícia en els articles i llibres d'història de Ramon d'Abadal i de Vinyals. En la segona part, es presenta el projecte de recerca conegut com a JUCAME, dedicat a la recopilació i edició dels documents catalans de justícia i resolució de conflictes dels segles IX-XII, que s'acompanya d'una breu informació sobre els primers treballs de recerca basats en la documentació de JUCAME, i especialment sobre les nostres pròpies aportacions dedicades a estudiar els canvis experimentats per la justícia en aquesta època. I, en la tercera part, estudiem el funcionament de la justícia comtal en temps del comte Ramon Berenguer I i la comtessa Almodis, en el segle XI, com un medi per aprofundir en el coneixement de la justícia feudal i millor assenyalar semblances i diferències amb la justícia pública de l'etapa anterior.

PARAULES CLAU

Catalunya, comte, justícia, jutge, duel judicial, ordalia, definició, arbitratge, castell.

1. josep.salrach@upf.edu

State justice and feudal justice in Catalonia

ABSTRACT

This work is divided into three parts. A brief summary is given in the first part about the presence of the history of law and justice in the articles and books of Ramon d'Abadal i de Vinyals. The second part, it is a research project known as JUCAME, dedicated to the collection and edition of Catalan documents of justice and conflict resolution of the IX-XII centuries. Which is accompanied by a brief information on the first works of research based on the JUCAME documentation, and especially on our own contributions devoted to studying the changes experienced by justice at that time. The third part, we study the functioning of county justice in the time of Count Ramon Berenguer I and Countess Almodis, in the 11th century, as a resource to acknowledge of feudal justice and better point of similarities and differences with the public justice of the previous stage.

KEYWORDS

Catalonia, count, justice, judge, judicial duel, ordeal, definition, arbitration, castle.

I. INTRODUCCIÓ

Ramon d'Abadal i de Vinyals va dedicar la major part de la seva vida d'historiador a l'estudi del passat medieval de Catalunya, de l'alta edat mitjana sobretot. Era jurista de formació i això es fa evident en la metodologia de recerca i anàlisi dels documents. L'objectiu primer era esbrinar l'autenticitat i fiabilitat del testimoni escrit. El segon, l'obtenció i acumulació de dades amb les quals teixir el fil de la narració. En termes judicials, era l'equivalent a l'acumulació de proves per a la defensa o l'acusació. L'edifici historiogràfic d'Abadal es basa en la confiança del jurista en l'escriptura com a principal, si no únic, nexa d'unió entre el passat i el present. Una confiança que, en darrer terme, es fonamentava en el bon coneixement de la paleografia, la diplomàtica i, és clar, la llengua llatina dels documents. Abadal redacta allunyat de fervors romàntics, aplicant la lògica, arriscant amb mesura i prudència en les hipòtesis i diferenciant entre certes i suposicions.

2. LA LLEI I LA JUSTÍCIA EN L'OBRA D'ABADAL

Com diu Josep Maria Font Rius, l'obra de Ramon d'Abadal no exclou la història del dret que va cultivar amb personalitat pròpia i rellevant mèrit. El professor Font basa aquesta opinió en dos treballs de l'etapa formativa d'Abadal, el relatiu a la primera recopilació de les Constitucions de Catalunya i la tesi doctoral sobre l'aplicació de les Partides a Catalunya, a més del retorn al final de la seva vida a l'estudi dels *Usatges*, dels quals ni ell ni Ferran Valls i Taberner en van arribar a fer mai l'edició crítica que volien fer. Font Rius assenyala també que la preocupació jurídica d'Abadal està més o menys present en tota la seva producció historiogràfica (Font, 1988). Efectivament, en l'obra de maduresa d'Abadal hi ha referències constants a les normes legals i a l'administració de justícia, a més d'anàlisis puntuals de judicis. Observem-ho, seguint el decurs del procés històric, a partir de l'antiguitat tardana.

Abadal tenia un bon coneixement de l'obra legislativa dels concilis de Toledo, als quals va dedicar alguns dels seus primers treballs de recerca. Coneixia bé la *Lex visigothorum* i el *Liber iudiciorum* on està copiada, i les polèmiques que al seu temps dividien la historiografia espanyola entre germanistes i romanistes, entre Eduardo de Hinojosa, que rebaixava la importància de la *Lex*, i sobrevalorava la influència del vell dret consuetudinari germànic en les relacions socials a Hispània (venjança de sang, batalla judicial, responsabilitat penal col·lectiva, conjuraments, pignoració extrajudicial), i Alfonso García Gallo, que considerava la *Lex* com un triomf del dret romà i de la influència eclesiàstica. Abadal no intervé directament en la polèmica, es mostra prudent, però és proper a Garcia Gallo, i considera que la qüestió no afecta gaire Catalunya, on la *Lex* no va deixar de ser mai la norma jurídica durant tota l'alta edat mitjana (Abadal, 1969, p. 110-115).

La part més densa i important de la recerca d'Abadal és la que concerneix la Catalunya carolíngia (segles IX-X). Aquí, el punt de partida és la constatació que els reis francs (Carlemany, Lluís el Piadós i Carles el Calb), aplicant el principi de la personalitat de les lleis, van respectar la personalitat jurídica dels catalans o, més exactament, dels gots i hispans dels territoris de l'antic regne de Toledo que van incorporar a la seva sobirania. Per tant, en matèria de dret civil i penal, la norma jurídica vigent als comtats catalans, que els jutges van aplicar, va ser la continguda al *Liber iudiciorum*. Fins i tot a les apartades valls pirinenques de Pallars i Ribagorça, diu Abadal, els escriptors parlaven amb familiaritat de

les *legum magister*, per referir-se a les lleis promulgades per Recesvint (Abadal, 1955, p. 78*-79*).

A *Els diplomes carolingis a Catalunya* aplega i edita els preceptes expedits per la Cancelleria dels reis carolingis i adreçats a les esglésies, catedrals i monestirs de Catalunya i a particulars. En la introducció del volum, fa un estudi del contingut dels preceptes i distingeix entre els preceptes de concessió d'immunitat, de creació del règim privilegiat dels hispans i de cessió de drets fiscals (Abadal, 1926-1952, p. V-XXI). Els d'immunitat deslligaven la institució o la persona immune de l'acció dels agents reials ordinaris (els comtes) per lligar-la directament al monarca, davant del qual la persona o institució immune responia dels serveis administratius i judicials. La immunitat és una excepció al règim comú, que, en matèria judicial, vol dir que l'immune rebia del monarca per delegació la potestat judicial sobre els homes del seu domini. Quant al règim dels hispans refugiats a Septimània i Catalunya, Carlemany i Lluís el Piadós els van dotar de terres i els van donar uns privilegis excepcionals que van configurar un règim propi. A tenor d'aquests privilegis, els hispans escapaven també, només que parcialment, a l'autoritat dels comtes. En matèria de justícia, per exemple, quedaven sotmesos a la jurisdicció del comte per a les causes majors (com l'homicidi), mentre que les causes menors podien jutjar-les ells mateixos. Abadal va veure com les aprisions fetes pels hispans i el seu règim jurídic eren mal tolerats pels comtes i per les comunitats pageses, cosa que causava tensions i abusos, com els que els hispans van denunciar a la cort davant l'emperador (Abadal, 1926-1952, p. 312-314), i va resseguir els processos judicials relatius a l'aprisió de l'hispa Joan a Fontjoncosa (Abadal, 1926-1952, p. 307-311). Els preceptes de cessió de drets fiscals, segregats de l'administració comtal per donar-los a les catedrals (impostos de mercat, drets sobre la moneda, impost sobre les pastures) també van donar origen a causes judicials.

En estudiar els primers temps del monestir de Cuixà, Abadal també es va haver d'ocupar del funcionament de l'administració de justícia. Ho va fer en examinar la reclamació judicial de béns fiscals feta pel comte Salomó el 868, el conflicte per la terra entre el pagesos d'Ocenes i la comunitat monàstica el 875, i les conseqüències legals de la destrucció del monestir d'Eixalada, a causa d'una riuada, amb la consegüent pèrdua d'escriptures l'any 878. El buit legal així creat va propiciar abusos com l'ocupació de terres del monestir, que la justícia s'encarregà de castigar. En conseqüència, va caldre que la comunitat monàstica, amb el suport del comte, emprengués una tasca molt important de reparació

d'escriptures perdudes, que es va fer en el decurs d'almenys quatre grans judicis de *reparatio* l'any 879, dels quals s'han conservat les actes. Abadal estudia i destaca el procediment seguit, les declaracions jurades de testimonis i la base legal d'aquests judicis, la llei d'Ervigi, LV VII, 5, 2, segurament inspirada en la tradició legal romana conservada com a costum (Abadal, 1954-1955, p. 139-156).

A l'obra *El comtats de Pallars i Ribagorça*, Abadal examina breument en un apartat l'administració de justícia: el jutge per excel·lència, diu, és el comte, que és qui reté l'alta potestat judicial. Els judicis, doncs, són judicis del comte. Els funcionaris judicials, tècnics en dret, són els jutges que l'assessoren en la llei i l'auxilien en els tràmits i els judicis. Troba que els jutges exerceixen les seves funcions en tres àmbits jurisdiccionals: el contenciós (dirigeixen el plet, interroguen les parts, proposen la prova, examinen i dictaminen), el voluntari (reben els juraments testamentaris) i el penal (fixen les composicions i penes). Malgrat identificar en la documentació alguna referència a la llei franca, la llei romana i els cànons, Abadal té clar que en les valls pirinenques de Pallars i Ribagorça «la llei d'ús general és la tradicional Llei visigòtica que sobrevisqué a la invasió aràbiga i al curt domini carolingi» (Abadal, 1955, p. 76* i 79*). Entre els judicis concrets que Abadal examina en aquesta obra hi ha un conflicte entre el comte Isarn i el monestir de Gerri sobre la condició alodiària o fiscal d'una terra; un conflicte de termes entre els pobles de Vilanova i Sensui, i un dels homes de Salàs que es diputen una terra amb el monestir de Bellera (Abadal, 1955, doc. 113, 134, i 297).

A *Els primers comtes*, on Abadal sintetitza la història de Catalunya dels segles IX i X, també examina actes judicials. Estudia amb atenció tres judicis dels anys 862, 865 i 868, relacionats amb els comtes Berà, Asnar Galí, Sunifred i Salomó, en els quals es va debatre sobre la naturalesa privada o pública d'unes terres (Abadal, 1961, p. 36). De tota manera, els judicis més importants i emblemàtics als quals Abadal dedica més atenció són els dos de Sant Joan de les Abadesses de l'any 913, pels quals es fixen els drets del monestir sobre les terres i els homes de la vall de Sant Joan, al Ripollès, des del punt de vista de la propietat i la jurisdicció. A diferència de la majoria de judicis que coneixem d'aquella època, aquests de Sant Joan no semblen confrontar dues parts, potser perquè no hi havia conflicte entre el monestir i els seus pagesos, sinó només la necessitat de fixar per escrit les relacions de propietat i jurisdicció que, de fet, ja existien, i s'havien fonamentat en la paraula. A Abadal li va interessar el contingut d'aquests dos documents per molts motius, però sobretot per la realitat històrica, social, política i econòmica que judicialment conformen. Contenen

una llista enorme de pagesos de la vall de Sant Joan, unes cinc-centes persones, que expliquen el procés de presa de possessió de la vall pel comte Guifré, el lliurament del territori al monestir i a la l'abadessa, la rompuda d'erms i el conreu de la terra verge que els pagesos declarants i els seus pares van protagonitzar per ordre del comte (Abadal, 1961, p. 101-108 i 144-145).

A l'article «La institució comtal carolíngia», Abadal parla de les funcions judicials dels comtes, i dels seus funcionaris, els jutges, i ho fa amb aquestes paraules: «Una tercera categoria de funcionaris comtals, de gran importància, la constitueixen els jutges. Són els més importants entre aquells que tenen una funció especialitzada, limitada a una esfera concreta. La dels jutges consisteix a garantir i sancionar l'aplicació pràctica de la llei. Per això frueixen de potestat pròpia en el comtat on exerceixen. Com que són relativament nombrosos els documents judicials conservats per a l'època que estem estudiant, podem seguir millor que per als altres funcionaris comtals l'actuació dels jutges. Però no ho farem ara aquí, el lloc oportú fora estudiant la institució de la justícia». Fa a continuació una referència als mandataris com a procuradors judicials dels comtes, i als saigs com a auxiliars dels jutges (Abadal, 1964, p. 36-37 i 67-68).

En resum, Abadal va detectar i va provar amb nombrosos exemples la importància de la documentació judicial a Catalunya en els segles IX i X, però, més enllà de l'estudi de casos, no va estudiar monogràficament l'administració de justícia.

Sortint de l'època carolíngia, que li va ser la més pròpia, i endinsant-nos en el segle XI, interessa destacar aquí la biografia de l'abat Oliba, personatge cabdal de la Catalunya comtal al qual Abadal va dedicar una extensa monografia. L'abat i bisbe Oliba s'emmarca cronològicament en la transició al feudalisme. Com a jerarca de l'Església catalana, la seva vida i activitats il·lustren molt bé la dualitat de la violència i la pau, característica de l'època. La funció mediatora i pacificadora que va exercir, intervenint en judicis, arbitratges i negociacions per a la resolució de conflictes mostren a la perfecció l'entrada en un nou temps de la justícia.

Escollirem dues d'aquestes intervencions del bisbe-abat en la resolució de conflictes, que Abadal examina entre moltes altres:

L'any 1018, la comtessa Ermessenda de Barcelona i el comte Hug d'Empúries es van enfrontar per la possessió de l'alou d'Ullastret. Ermessenda, que deia tenir documents probatoris del seu dret, va voler portar la causa davant de la justícia, però Hug va refusar el plet tradicional i va proposar resoldre el conflicte per un duel judicial, proposta que Ermessenda no acceptà amb l'argument que la *Lex* no obliga a dirimir els plets per la lluita o duel. A continuació

Hug, sense base legal, va ocupar Ullastret per la força. Es va reunir llavors un tribunal, presidit pel comte Bernat de Besalú, en nom d'Hug, i el bisbe-abat Oliba, en nom d'Ermessenda, i format per tres jutges professionals (Guillem de Girona, Guifré de Vic i Ponç Bonfill Marc de Barcelona) i molts nobles. Davant d'aquest tribunal Ermessenda va presentar testimonis, que el mandatari d'Hug no va acceptar, al mateix temps que abandonava l'audiència sense permís dels jutges. En resposta, el tribunal, d'acord amb la llei, va prendre declaració als testimonis, que van confirmar la possessió de l'alou per part del comte Ramon Borrell i la comtessa Ermessenda fins a la usurpació del comte d'Empúries. Finalment, escoltades i jurades les declaracions, els jutges van dictar una extensa sentència a favor de la comtessa, que van avalar amb quatre cites, llargues i precises de la *Lex* (Abadal, 1962, p. 216-218).

És la pràctica judicial tradicional, aplicada amb estricta escrupolositat, la que en diem justícia pública (jutges professionals, proves escrites i testimonis, llei escrita i sentència), una pràctica que no desapareixerà en el temps ja proper de la justícia feudal però que anirà perdent pes en profit dels arbitratges i les solucions negociades. L'abat Oliba, que va viure en el temps de transició de la justícia pública a la feudal, va ser precisament un expert en la solució negociada de conflictes. Vegem-ne un exemple.

El 1138, un llarg conflicte per la possessió del castell de Calaf enfrontava la seu de Vic i el bisbe-abat Oliba als Cardona, representats pel vescomte Folc, el seu germà, el bisbe Eribau d'Urgell, i la seva mare. Sembla que el castell havia estat donat pel comte Ramon Borrell de Barcelona, ja difunt, a la seu i als Cardona en moments diferents, per bé que no estava clar qui havia estat el primer beneficiari de la donació. Plantejat el conflicte davant la comtessa Ermessenda, es va acordar que els afectats comparexerien en una data assenyalada a Calaf i, davant d'una cort de jutges, presentarien proves i testimonis. Els testimonis dels Cardona van ser concloents i, sense esperar la sentència, Oliba va renunciar als drets que ell i la canònica de Vic poguessin tenir sobre el castell de Calaf. L'endemà, però, i això és significatiu, els Cardona donaren a la seu de Vic el castell amb la condició de recuperar-lo en feu de la mà d'Oliba i retenir-lo sota la senyoria de la seu amb el dret de transmetre'l als descendents i l'obligació de pagar un cens anual (Abadal, 1962, p. 190-191). Amb aquest desenllaç, ningú no hi perdia. Potser podríem dir que l'habilitat negociadora d'Oliba va triomfar sobre la justícia. No és un cas únic, ja que són molts els conflictes del segle XI que es resolen d'aquesta manera.

Abadal no va ser un historiador de la justícia, però com a jurista de formació i historiador coneixedor dels documents de la Catalunya altmedieval, va ser sensible al tema de l'activitat dels jutges d'aquesta època, i de les normes jurídiques i els codis legals que aplicaven en els judicis. No es estrany, doncs, que s'interessés pels *Usatges* de Barcelona, codi del qual, amb Ferran Valls i Taberner, en va preparar una edició bilingüe (Abadal, 1913). Molts anys després, en una conferència pronunciada a la Universitat de Tolosa de Llenguadoc, on va ser distingit com a doctor *honoris causa*, va exposar el seu pensament sobre els orígens dels *Usatges*. El text de la conferència no es va arribar a publicar mai, però sembla que l'essencial del contingut es troba recollit al pròleg que Abadal va escriure per al volum XIV de la *Historia de España* dirigida per Ramón Menéndez Pidal, publicat l'any 1963. D'aquest pròleg se'n va fer una traducció catalana i edició com a llibre l'any 1972.

En la seva aportació a la problemàtica dels *Usatges*, Abadal adopta una posició diferent de la defensada pels que l'havien precedit, sobretot Julius Ficker (1888) i Ferran Valls i Taberner (1924 i 1935). Amb matisos personals, ambdós havien defensat la idea d'una elaboració progressiva del codi a partir d'un nucli originari d'usatges, els *usualia*, de l'època de Ramon Berenguer I, format per dret consuetudinari feudal i aprovat en una assemblea de la cúria, més altres elements, refosos poc després de la mort del comte per formar la primera compilació. Posteriorment s'hi afegirien altres disposicions de diversa procedència fins que en el segle XIII s'hauria acabat l'activitat compiladora, i el codi hauria assolit la seva forma i dimensió definitives: 174 disposicions (Valls, 1984, p. XII-XV).

Abadal s'allunya d'aquest plantejament en la cronologia i la interpretació de la intencionalitat política del compilador o compiladors. Al seu entendre, els *Usatges* serien obra d'un o més legistes de la cúria que a mitjan segle XII van compilar i refondre preceptes legals i consuetudinaris de diferent procedència, alguns del temps de Ramon Berenguer I (els *usualia*) i d'altres comtes, normes extretes del *Liber iudiciorum*, costums feudals, decrets i estatuts d'assemblees de pau i treva i alguns principis de dret romà. Influït o influïts pels corrents romanistes del dret i per l'exaltació del clima polític a la cúria, on s'afirmava l'autoritat del príncep que dirigia l'expansió territorial i governava ensems a Catalunya i Aragó, els compiladors van triar, manipular i adaptar els materials legals i consuetudinaris recollits per adaptar-los als principis i realitats polítiques emergents, legitimar les mesures autoritàries adoptades pel comte-príncep i establir

els principis de la teoria política del Principat, subjacent al govern territorial del príncep (Abadal, 1972, p. 65-69).

Amb aquesta contribució fonamental a la interpretació dels *Usatges*, Abadal situa el pensament, la formació i l'activitat dels jutges de la cúria comtal a mitjan segle XII en unes coordenades pròpies, diferents de la justícia feudal del segle XI. Identifica així, al nostre entendre, un nou temps de la justícia.

3. EL CANVI FEUDAL EN LA JUSTÍCIA

Com s'ha dit més amunt, en un article aparegut l'any 1964 Abadal subratllà la riquesa dels documents judicials conservats d'època carolíngia i la conveniència d'estudiar la institució de la justícia. Després van arribar evidències com la importància de la documentació judicial del segle XI en la tesi de Pierre Bonnassie sobre el canvi feudal, i la riquesa dels estudis de Thomas Bisson sobre les *querimoniae* o memorials de greuges. Dues recerques, aquestes de Bonnassie i Bisson, que han situat Catalunya en el centre dels grans debats historiogràfics sobre la feudalització. No és d'estranyar, doncs, que, després dels treballs d'aquests historiadors, investigadors de diferents orígens i centres hagin confluït en l'estudi de la documentació catalana de justícia.

Tant per la riquesa de contingut com pel volum, aquesta documentació mereixia ser posada en la seva totalitat o quasi totalitat a l'abast dels investigadors de tot el món. Per acomplir aquest propòsit va néixer l'any 2013 el projecte d'investigació JUCAME format per sis investigadors, Tomàs Montagut, Josep Ribas (fins a 2017), Cornel-Peter Rodenbusch (des de 2017), Josep M. Salrach, Ramon Sarobe i Jaume Vilaginés, que s'ha desenvolupat en dues fases i finançat per la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. La primera fase (2013-2017), dedicada a recollir la documentació dels segles IX-XI, va culminar amb l'edició d'una col·lecció diplomàtica formada per 557 escriptures.² De la segona fase (2018-2022), ja executada, resta

2. Josep Maria SALRACH; Tomàs MONTAGUT (2018), *Justícia i resolució de conflictes a la Catalunya medieval. Col·lecció diplomàtica. Segles IX-XI*, Barcelona, Parlament de Catalunya, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia. En endavant, JUCAME I.

pendent l'edició dels 873 documents que la componen, que esperem que es faci realitat l'any 2023.³

Feta la recopilació, han començat les recerques en la documentació recollida. Alguns exemples: al VII Seminari d'Estudis Medievals d'Hostalric, Tomàs Montagut hi va presentar la seva visió dels *Usatges* com un text jurídic de transició, perspectiva que enllaçava amb l'aportació de Josep M. Salrach sobre el canvi feudal i els canvis en la justícia durant l'alta edat mitjana, i també amb la de Jaume Vilaginés, que va incidir en aquesta problemàtica amb una ponència sobre els protagonistes del conflictes. I Cornel-Peter Rodenbusch, autor d'una tesi, basada, en part, en la documentació de JUCAME,⁴ va tractar en aquest Seminari el tema de la presència de la llei goda en les actes judicials del segle XI, que va examinar des del punt de vista de les motivacions dels jutges i les mentalitats dels protagonistes.

Pel que concerneix a l'autor d'aquesta ponència, en les contribucions a tres congressos celebrats darrerament, inclòs el present, ha tractat el tema de l'evolució de la justícia a l'alta edat mitjana, intentant establir una cronologia. A la Jornada d'estudi «Les Corts jurisdiccionals i les fonts per al seu estudi. Corona d'Aragó, edat mitjana i època moderna» (Girona, 16 d'octubre de 2020) va proposar una evolució en tres fases: el temps de la justícia pública (segles IX-X), el temps de la justícia feudal (c. 1000-1150) i el temps de la justícia d'Estat feudal (des de prop de 1150).⁵ Al VII Seminari d'Estudis Medievals d'Hostalric «La justícia medieval» (Hostalric, 18-19 de novembre del 2021) va intentar afinar més en la cronologia en identificar un temps de transició (primera meitat del segle XI) entre la justícia pública i la justícia feudal.⁶ I en la present ponència del congrés Homenatge a Ramon d'Abadal i de Vinyals (1888-1970) (Barcelona, 23-24 de novembre de 2021), després d'examinar les aportacions

3. Josep Maria SALRACH; Tomàs MONTAGUT (en premsa), *Justícia i resolució de conflictes a la Catalunya medieval. Col·lecció diplomàtica. Segle XII*, Barcelona, Parlament de Catalunya, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, En endavant, JUCAME II.

4. Cornel-Peter RODENBUSCH (2021), *The Wheel of Justice: Court Procedure, Conflict Resolution and Narratives in Medieval Catalonia, 950-1130*, Barcelona, Universitat de Barcelona. Tesi doctoral inèdita.

5. Ponència *L'administració de justícia a Catalunya en el segle IX-XII* (text lliurat el febrer de 2022).

6. Ponència *El canvi feudal i els canvis en la justícia a Catalunya durant l'alta edat mitjana* (lliurament del text el març de 2022).

d'Abadal sobre la justícia a l'alta edat mitjana, s'incideix en el mateix tema de la cronologia amb noves aportacions.

Quines són les diferències entre aquests treballs? Atès que ja havíem dedicat una monografia a la justícia dels segles IX-X (Salrach, 2013), aquí l'atenció s'ha desplaçat cap a les característiques de la justícia en els segles XI i XII.

En la ponència de Girona (2020), l'interès se centra en l'estudi de la negociació, l'arbitratge i el compromís com a mitjans per a la solució dels conflictes en el temps de la justícia feudal. I, quant al temps de la justícia de l'Estat feudal, es fa incidència en els coneixements dels jutges i s'observa que, segons la naturalesa de la causa, citaven el *Liber iudiciorum*, els *Usatges de Barcelona* o el *Corpus iuris civilis*. S'estudien particularment quatre judicis (JUCAME II, doc. 329, 653, 757 i 828). En primer lloc, el de Ramon Berenguer IV contra Galceran de Sales, devers 1157, on es fa evident, potser per primera vegada, que els jutges dicten sentència d'acord amb el codi dels *Usatges*, del qual citen quasi literalment els usatges 69 i 73, i fan al·lusions als usatges 34, 66, 93 i 104. En segon lloc, un judici relatiu a la senyoria de Sant Joan de les Abadesses, del 1182, en què els jutges dictaminen que el batlle Guillem de Comes, que negava l'acusació d'haver sostret béns de la senyoria de Sant Joan de les Abadesses, si persisteix en la negativa, haurà de demostrar la innocència per examen de caldera, tal com consta en els *Usatges* de la cúria de Barcelona (usatge 106). En tercer lloc, un judici de Poblet, del 1191, en el qual, en raó de la disputa per una herència entre una vídua i el seu fill, d'una banda, i el cellerer del monestir, de l'altra, aflora per primera vegada en la documentació recollida, creiem, el dret romà justinianeu, el del *Corpus iuris civilis*, en sentenciar el jutge que el fill havia de rebre la legítima, consistent en la tercera part de tot el llegat del difunt tal com consta en l'*Autentica*, que és en el *Codi* en el títol *De inofitiose testamento*. I, en quart i darrer lloc, un judici de la cúria reial, celebrat a Osca el 1197, on es van debatre els drets del comte-rei Pere el Catòlic, l'arquebisbe de Tarragona i un feudatari aragonès, Eiximèn d'Artusella, sobre Salou. En les argumentacions jurídiques de les parts es van invocar els tres ordenaments jurídics presents a finals del segle XII, el visigòtic del *Liber*, el feudal dels *Usatges* i el romà del *Corpus iuris civilis*, que, amb el dret canònic, configuraven l'univers jurídic de l'estat feudal a Catalunya.

En la ponència d'Hostalric (2021) es persisteix en l'estudi de la cronologia de les fases de la justícia altmedieval, a base d'avançar en el coneixement de les característiques de cada fase i de l'evolució observada des d'aquesta perspectiva.

En aquesta ponència, la visual es posa preferentment en l'examen de les ordalies o els judicis de Déu i en el duel judicial, cosa que ajuda a identificar, creiem, un temps de transició de la justícia pública a la feudal, i a caracteritzar aquesta justícia.

Quant a les ordalies, l'estudi presentat al Seminari d'Hostalric se centra en l'ordalia *caldaria* o judici de Déu per la prova de l'aigua bullent. Després de constatar que, en els primers judicis coneguts en què aquesta prova s'aplica, van ser els acusats els que en van demanar l'aplicació (judicis de 988 i de c. 1016: JUCAME I, doc. 106 i 167), s'ha observat que, a continuació, vençudes, sembla, les reticències, ja són els jutges els que imposen l'ordalia *caldaria* i l'administren o que simplement l'empren com a forma de pressió o amenaça (judicis de 1079, 1081 i 1100: JUCAME I, doc. 422, 431 i 545).

Quant al duel judicial o *batalla*, destaca un moment inicial en què els jutges semblen restar en actitud passiva mentre són les parts les que discuteixen sobre si aplicar o no aquesta modalitat de prova. Així passa en el judici de 1018 per l'alou d'Hostalric entre la comtessa Ermessenda i el comte Hug I d'Empúries (JUCAME I, doc. 178). Però, després, des de mitjan segle XI si no abans, la *batalla* ja està plenament incorporada a la pràctica judicial, i són els jutges els que la proposen com a forma de resolució, que pot ser alternativa a altres formes: judicis de c. 1058, c. 1060, 1015-1071, 1072, 1041-1075, 1091, 1071-1099 i 1090-1100 (JUCAME I, doc. 330, 334, 390, 398, 409, 491, 541 i 543). Són molts els casos en què el duel es concep i es proposa però no s'aplica, i en altres, certament, sí que s'aplica.

4. LA JUSTÍCIA DEL COMTE

En aquesta ponència volem examinar el paper del príncep i la seva cúria (de barons, prelats i jutges) en l'administració de justícia i la resolució de conflictes en època feudal. Ho farem examinant els judicis del comte Ramon Berenguer I.

Si mirem enrere, constatem que en el segle X, en el temps de la justícia pública, els comtes, acompanyats de magnats i jutges, i envoltats d'homes bons, presideixen regularment els tribunals i administren justícia. Només alguns exemples: el 999 el comte Ramon Borrell, amb el vescomte Ramon I d'Osona, jutja una causa que concerneix Sant Benet de Bages (*In iudicio Raimundus, gracia Dei comes*), però són els jutges que l'acompanyen, Marc (Ponç Bonfill Marc ?)

i Guifré, els que dirigeixen el plet i administren de forma pràctica la justícia: *ab interrogacione de supradictos iudices ... unde iamdicti iudices interrogaverunt* (JUCAME I, doc. 135). A la ratlla de l'any mil és la comtessa Ermessenda la que presideix el tribunal i són els seus jutges, Guifré, Oruç i Bonsom, els que administren justícia al palau de Barcelona, en presència de tota la cort (JUCAME I, doc. 138).⁷ Els jutges interroguen l'acusat fins a aconseguir descobrir la veritat. I llavors la comtessa, els jutges i el vescomte plegats, amb l'ajut d'*aliis idoneis hominibus*, dicten sentència en forma de compensació econòmica favorable a la part demandant. Finalment, de manera solemne i amb ple sentit de l'autoritat, la comtessa, en nom de Déu i per veneració del seu espòs i senyor, amb els seus jutges, ho corrobora.⁸

Durant la primera meitat del segle XI, que considerem de transició a la justícia feudal, continua en funcionament el tribunal comtal, però el pes del pròcers de la cort sembla més gran fins a eclipsar, de vegades, els jutges professionals. El 1036 l'abat de Sant Cugat i el noble Bernat Otger es presenten davant la comtessa Ermessenda i el seu net, el jove comte Ramon Berenguer I, que deu tenir tretze anys, per demanar justícia. El judici té lloc en presència del bisbe de Barcelona i l'arxilevita, una vintena de laics, presumptament nobles, un jutge i quatre clergues. Les parts disputen pels termes i terres de Santa Oliva, Calders i Castellet. Malgrat que l'abat té al seu favor un precepte carolingi, i està disposat a seguir la via de justícia, és a dir, donar fiadors i sotmetre's a la llei, segons el dictat de la *Lex*, la part contrària no accepta altra via de justícia que el judici de Déu de l'aigua freda. Llavors la comtessa, el bisbe i dos pròcers, Bernat Sendred i Folc Geribert, en veure que no hi havia altra forma de resoldre el conflicte, accepten la prova, en fixen les condicions i resolen d'acord amb el resultat. No consta que el jutge Geribert, l'únic present, hagués exercit alguna funció (Bonssassie, 1975-1976, p. 562; JUCAME I, doc. 256). Semblantment, a mitjan segle XI, un tribunal presidit pel bisbe Oliba de Vic, cinc magnats i un ardiaca, jutja la causa de Ramon Berenguer I contra el bisbe de Barcelona, Guislbert, i el seu nebot, Udaldard

7. «In iudicio domna Hermisindis, comitissa, et suos iudices, id est, Guifredum, Aurutium, Bonumhominem, intus in comitale palatium, in civitatem Barchinonam, et in presentia Hualdardi vicecomitis ac universam coortem palatii seu adsistentia potentum atque nobilium virorum qui ibidem adherant».

8. «Quapropter, in Dei nomine et veneratione domni et senioris mei Raimundi comitis, ego Hermisindis, gratia Dei comitissa, unacum meis iudicibus prescriptis, huius nostram institutionem roborari ac confirmari percenseo...».

Bernat, acusats de sedició. La causa és netament feudal, i potser per això no consta en l'escrit del judici la presència de cap jutge professional, i tampoc no es fa cap referència a la *Lex* en el document (JUCAME I, doc. 289).

Per desenvolupar una política de domini sobre els castells dels seus comtats, ben estudiada per Pierre Bonnassie (Bonnassie, 1976, p. 687-698), Ramon Berenguer I no estalvia tensions i conflictes, que resol mitjançant la justícia i més aviat la negociació modulada pel diner, si cal. També aquí els jutges professionals no semblen haver desenvolupat un paper especialment rellevant. De tot plegat n'hi ha testimonis com la pacificació i definició del castell de Fornells, el 1049, i la incorporació, c. 1052, del castell de Begur, que la comtessa Ermesenda havia donat a Artau Guadall, i que aquest va haver de lliurar a Ramon Berenguer I, en perdre un judici on no consten altres jutges que els bisbes Guillem de Vic i Guislabert de Barcelona (JUCAME I, doc. 302 i 310), als quals potser seria millor qualificar d'àrbitres. La política de control de castells, assolida mitjançant la justícia o les formes alternatives de resolució, explica també el resultat d'un conflicte per terres i límits entre el comte i la comtessa, d'una banda, i el magnat Ramon Sunifred, de l'altra. Consta aquesta vegada en la resolució la presència de tres jutges, Guitard Arnau, levita, Guillem de Iolano i Guillem Marc. En la definició i evacuació, el comte i la comtessa imposen una condició: que Ramon Sunifred no aixequi cap torre o castell dins dels termes que es precisen sense el seu consell i acord (JUCAME I, doc. 322).

A compte d'aquesta política castellera, s'ha de posar també la definició i evacuació que el magnat Guillem Bernat de Queralt va fer el 1066 dels castells de Gurb i Sallent que des de feia temps disputava al comte i la comtessa. L'acte va tenir lloc en una assemblea de barons dels quals el document n'esmenta nominalment una dotzena (JUCAME I, doc. 371). En relació amb aquesta renúncia, s'ha de fer menció d'una convenença indatada per la qual Guillem Bernat de Queralt acorda amb Ramon Berenguer I i Almodis un termini per lliurar-los tots els documents de donació dels castells de Gurb i Sallent que el comte Berenguer Ramon I i la seva esposa, pares de Ramon Berenguer I, van fer a favor del pare i la mare de Guillem. I si Guillem no els té, diu la convenença, haurà de jurar per mitjà d'un cavaller que no s'oposarà a provar per batalla (duel judicial), que després que s'enemistés amb el comte i la comtessa no ha tingut els documents, ni avui coneix ningú que els tingui, ni els té guardats o amagats per a dany del comte i la comtessa, ni sap d'algú que els tingui secretament amagats o guardats (Bonnassie, 1976, p. 692-693; JUCAME I, doc. 390).

Difícilment trobaríem en la documentació catalana un escrit que expliciti més clarament la importància, força i solidesa dels lligams que es forgen a través de l'escriptura. Els comtes havien aconseguit recuperar els castells de Gurb i Sallent, que Berenguer Ramon I havia alienat, però ni per a ells la recuperació no seria completa sense tenir a les mans les escriptures que havien legitimat l'alienació. Es quelcom que constatem cada dia als arxius: en les transaccions, les escriptures segueixen el camí de les propietats. A vegades semblaria que l'escriptura és més real que el bé del qual l'escriptura en fonamenta la propietat. El procés de feudalització va canviar moltes coses, però no va fer desaparèixer, almenys no del tot, la justícia pública de la qual en molts casos va alterar o desnaturalitzar el funcionament, i tampoc no va fer desaparèixer la vàlua de l'escriptura que hi està estretament lligada (Zimmermann, 2003, *passim*).

En la mateixa línia política de possessió de castells se situa la venda del castell de Pontons feta per Bernat Otger i la seva muller, Guisla (*emendatores et vinditores*), al comte Ramon Berenguer I i la comtessa Almodis. El preu inclou cent unces d'or, que els comtes fan efectives, més una composició o multa que Bernat i Guisla els deuen pel gran mal que els havien fet i no havien pogut esmenar (JUCAME I, doc. 378). Suposem que el dany havia estat jutjat i l'esmena imposada pel tribunal comtal, i que la venda devia ser la condició a la qual Bernat i Guisla, presumptament rebels, es van haver de sotmetre per obtenir el perdó comtal (Bonnassie, 1975-1976, p. 691-692). La història del castell de Pals és semblant. Ramon Berenguer I i Almodis el van rebre de Bernat Jofre en compensació per dos sacrilegis comesos a l'església de Boada, que era dels comtes, i que el 1061 en van ratificar l'adquisició mitjançant una operació de compra (JUCAME I, doc. 364).

La no-necessària presència i intervenció de jutges professionals en conflictes feudals s'evidencia una vegada més en un conflicte entre els feudataris del castell de Clariana i l'abat de Sant Cugat, que el 1057 els va acusar davant de Ramon Berenguer I i Almodis d'incompliment de deures feudals i retenció del castell per la força. El comte i la comtessa van donar la raó a l'abat i van sentenciar que el castell i la castellania amb els seus termes eren de Sant Cugat de ple dret, però van demanar a l'abat que es concordés amb la vídua del feudatari i els seus fills per tal que poguessin continuar en possessió del castell, com així es va fer. En la convenença consegüent no consta que hagués mediat cap jutge (JUCAME I, doc. 323). En el conegut conflicte feudal, format per greuges i querelles diversos, que vers 1057 va enfrontar els comtes de Barcelona i de Besalú, tampoc no consta la intervenció

de jutges i sí, en canvi, la presència de molts pròcers de les dues Corts que devien contribuir a la solució final negociada (JUCAME I, doc. 324, 325 i 327).

La causa judicial i política més important del govern de Ramon Berenguer I, les querelles presentades vers 1058 contra Mir Geribert, que també hem de considerar de naturalesa feudal, tampoc fou dirimida per jutges professionals, sinó per pròcers religiosos i civils: concretament l'arquebisbe Guifré de Narbona, els bisbes Guislabert de Barcelona, Guillem d'Urgell i Berenguer de Girona, el vescomte Berenguer de Narbona, Guillem, senyor de Montpeller, i el pròcer Amat Eldric, un dels homes de la màxima confiança del comte (JUCAME I, doc. 330). Diem que no eren jutges professionals, en el sentit que no havien rebut una formació específica per ser-ho, i que no se sustentaven amb l'exercici de la professió, la qual cosa no vol dir que fossin uns ignorants en matèria de dret i justícia, ni que menyspreessin els guanys que dirimint i arbitrant querelles poguessin obtenir.

Per aquell temps el comte exercia ell mateix en persona la funció judicial o de resolució de conflictes que tradicionalment li corresponia. En el temps de la justícia pública, els comtes, més que administrar justícia, presidien, com hem dit, els tribunals on jutges professionals jutjaven en nom seu. Ara no és exactament així. El 1058, per exemple, l'abat de Sant Cugat va apel·lar a la justícia comtal contra Udalguer Guifré, amb qui estava en disputa per unes terres i un feu. Per la definició que conservem, la disputa es va resoldre en judici (*in placito*) davant del comte Ramon Berenguer I i un grup important de laics (Amat Eldric, Ramon Miró), membres de la cort, i de clergues. No consta la presència de cap jutge professional, segurament perquè es preferia la negociació i acord a la sentència judicial, sobretot en causes de naturalesa feudal. El cas és que Udalguer va definir unes terres i en va mantenir per infeudació unes altres; havia prevalgut, doncs, la negociació (JUCAME I, doc. 332).

De naturalesa plenament feudal és la disputa de vers 1060 per la senescalia entre els comtes Ramon Berenguer I i Almodis, d'una banda, i el magnat Ramon Miró d'Aguda, de l'altra. I de naturalesa plenament feudal és la fórmula de solució assolida: el comte i la comtessa van designar cinc jutges no professionals (el bisbe de Barcelona, un abat i tres pròcers laics) i Ramon Miró, tres (el comte de Pallars i dos nobles), que van proposar resoldre el conflicte mitjançant un duel del qual en van establir les normes (JUCAME I, doc. 334).

Una definició de l'any 1061 confirma que la consecució d'acords negociats al palau de Barcelona, davant del comte i els pròcers de la cort, ha esdevingut

un procediment habitual: *hoc fuit factum in palatio Barchinone coram domno Reimundo comite et ceteris idoneis viris*. Sobre l'actuació precisa del comte en els pactes que ajustaven voluntats i resolien conflictes, els documents no diuen tot el que voldríem saber, però deixen clar que de la potestat comtal es buscava l'assentiment i el manament que donaven solidesa al pacte, i que per això es feia davant seu, amb ell i al seu palau: *cum assensu et iussioni dompno Remundo comiti* (JUCAME I, doc. 340).

Resumim: característica del temps de la justícia feudal, a mitjan segle XI, és la menor presència de jutges professionals en la resolució de les causes. Ho hem subratllat. Hem indicat també que, en les causes feudals, l'àmbit de resolució era l'assemblea de barons. En els exemples escollits, els pròcers de palau amb el comte al davant. En aquestes assemblees, on es debatia i es buscava un pacte negociat entre les parts, uns jutges no professionals, membres de l'aristocràcia, elegits com a consellers o àrbitres, mediaven, dirigien les negociacions i, si era el cas, jutjaven i sentenciaven. En les assemblees judicials de palau, també ho hem vist, l'elecció dels jutges no professionals o àrbitres corresponia al comte.

Tanmateix, la justícia pública tradicional, l'exercida per jutges professionals, no havia desaparegut. Un exemple serà suficient. El 1063, a Sant Pol de Mar, Guitard, jutge del tribunal del senyor Umbert Odó de ses Agudes i la seva esposa Sicardis, administra justícia en la causa que enfronta Guillem Llobató, batlle del monestir de Sant Pol i del comte Ramon Berenguer I, i el sacerdot Ermengol, acusat de sostreure uns boscos i unes terres al comte i al monestir. Guitard porta el judici de la forma tradicional: demana proves escrites i testimonis, i pren declaració als testimonis que presenta el batlle. Els testimonis juren sobre l'altar de Sant Miquel de l'església de Sant Pol de Mar i declaren que els béns en disputa van ser de propietat comtal durant més de trenta anys. Com que el sacerdot no va presentar testimonis i no va acceptar els del batlle, sinó que va abandonar el judici sense autorització, el jutge va donar validesa a la declaració testimonial efectuada i va assignar els béns a Sant Pol. El *iudicatum* que el monjo Guillem va redactar per mandat del jutge reproduïx cinc lleis del *Liber iudicum*, que fonamenten amb tota la força de la llei el procediment seguit i la decisió presa pel jutge (JUCAME I, doc. 349 i 350).

Els jutges professionals també actuaven a la cort comtal o a l'entorn dels comtes, si bé, d'acord amb els nous temps, podien resoldre les causes mitjançant la negociació, desenllaç al qual els comtes i l'assemblea de pròcers de palau segurament induïen. La definició resultant de la negociació, amb renúncia o evacuació

de part, perseguia llavors assolir una pau o pacificació que es volia eternitzar: *Et insuper hec nostra pacificacio et definitio vel evacuacio firma persistat in eternum*. Així passa el 1064 en un judici per una disputa de béns entre dues famílies davant del tribunal (*in placito*) del comte i la comtessa, en presència de molts nobles barons. Es va encarregar de la causa el jutge Guillem Marc (*in iudicio Guilielmo Marcho iudice*). Per defensar el seu dret, una part va presentar escriptures de compra, definició i evacuació que van ser llegides i rellegides. A partir d'aquí s'obrí un debat sobre la veracitat o falsedat de les escriptures, en el qual el jutge, amb autorització de comtes i barons, va fixar els límits i conseqüències legals de les posicions adoptades fins a contemplar la possibilitat que la part que havia presentat les escriptures en defensés l'autenticitat mitjançant l'ordalia *caldaria* (*quod falsa non erat per iudicum aque ferventis*). No va caldre. Finalment, amb el consentiment del comte i la comtessa i la mediació d'homes bons, s'assolí un pacte: una part donaria uns diners (*sex uncias auri et uno mancuso*) a l'altra (diners dels quals el comte, el jutge i el saig en rebrien una part), a canvi que aquesta, en reciprocitat, fes pacificació i evacuació dels béns en disputa al seu favor, com així es feu (JUCAME I, doc. 358). Va ser un judici civil ordinari, d'una causa en què les dues parts o almenys una part no pertanyia a la noblesa, altrament no se li imposaria, sembla, l'ordalia *caldaria*, com a condició per provar l'autenticitat de les escriptures presentades i fer-les prevaldre. Judici civil ordinari, diem, i resolt, afegim, per un jutge professional, però el temps no passa en va: a l'element de pressió o amenaça que és l'ordalia, s'afegeix la resolució negociada que conclou amb una definició remunerada. Tot prou diferent dels judicis del temps de la justícia pública.

També diferent per la casuística i la tècnica és el judici celebrat el 1067 a Vic, al palau episcopal, davant del comte Ramon Berenguer I i la comtessa Almodis, en audiència de Guillem de Balsereny, bisbe de Vic, davant d'una dotzena de magnats i altres cavallers i homes bons, tots membres segurament de la cort comtal i episcopal. En el text del *iudicatum* s'esmenta un *Guillelmus sacristanus et iudex* que signa com a *Guilielm iudex et primiscrinus*. La causa del conflicte és la possessió del castell de Malla que enfronta l'abat de Ripoll i el bisbe de Vic, d'una banda, i Ermengol Guillem de Mediona, de l'altra. El bisbe i l'abat afirmen que van rebre el castell com a beneficiaris del testament d'Adelaida, vescomtessa de Girona, tal com consta en l'escriptura corresponent. Ermengol, al seu torn, respon que el seu pare, Guillem de Mediona, va comprar el castell a Berenguer Seniofred de Lluçà, com mostra l'escriptura de compra-venda, i argumenta que Adelaida mai no va posseir el castell. El tribunal va

preguntar llavors si Berenguer, el venedor, tenia dret sobre el castell i, per tant, el podia vendre legalment, però res no es va poder provar al respecte. Llavors el jutge Guillem, per manament del comte i la comtessa, va dictaminar (*iudicavit*) que l'abat havia de provar, si podia, que Adelaida, abans de morir, havia tingut el castell en propietat durant trenta anys.

Si aconseguia provar-ho, Ermengol hauria de respondre i fer dret a Santa Maria de Ripoll i a Sant Pere de Vic, i si manquessin els testimonis, Ermengol hauria de jurar i jurant provar (*iurare et per se ipsum iurando expiare*) que ignorava que Adelaida hagués tingut alguna vegada el castell. I si Ermengol ho pogués fer, el testament i el judici o adveració testamentària perdrien tot valor. Però ni l'abat ho va provar ni Ermengol va jurar. I després d'això es va jutjar que Ermengol provés, si podia, que Berenguer havia tingut i posseït el castell com a alou durant trenta anys. I si no podia provar-ho, però amb testimonis legítims podia provar que entre el venedor Berenguer i el comprador Guillem, fins a la mort d'Adelaida, sumaven una possessió trentenària del castell, la venda feta per Berenguer hauria de considerar-se vàlida, i Ermengol posseïria el castell per sempre. I si això no es pogués provar, l'abat hauria de jurar que ignorava que Berenguer, el venedor, hagués tingut el castell durant trenta anys ell sol o amb altres o amb Guillem, el comprador. I així fou jurat i escrit. I, finalment, com que Ermengol no va poder provar el que se li demanava ni va poder mostrar una altra escriptura, va rebre el jurament del prevere Seniofred, prestat en nom dels prelats, i va fer definició i evacuació del castell en favor del monestir de Ripoll i la seu de Vic (JUCAME I, doc. 374).

Encara que el castell era una peça essencial del sistema feudal, i el conflicte es va plantejar i resoldre en època feudal, la resolució no es va assolir com llavors era costum, mitjançant la negociació o l'arbitratge en assemblea de barons, sinó seguint les pautes de la justícia pública, cosa que segurament és una condició imposada per la part eclesiàstica del judici. Els comtes presideixen la sessió o sessions, i un jutge professional dirigeix el judici, demana proves escrites i testimonis orals i fixa el procediment a seguir. La novetat sembla raure en la importància del jurament i, particularment, la presència del jurament exculpori, que temps a venir s'incorporarà als *Usatges* on recordem, només com a exemple, que la muller casada acusada d'adulteri s'ha d'exculpar per jurament o per *batalla* (usatge 112).

Inversament al judici anterior, el 1069 Ramon Berenguer I i Almodis resolen per arbitratge les querelles i disputes entre Adelaida, vídua de Silvi Llobet, senyor

de Cervià, i el seu nebot, Gausfred Bastó, nou senyor de Cervià (JUCAME I, doc. 385). En l'escrit, qualificat de pacte (*hoc est pactum*), que conté els mandats i laudes del comte i la comtessa (*mandamus et conlaudamus*), es precisa que es recorre a l'arbitratge perquè en aquell moment no es podia fer justícia de manera legal entre els querellants (*non possumus modo facere iusticiam inter illos legali modi*), i es diu que el pacte ha d'estar en vigor mentre Ramon Berenguer I i Almodis no facin legalment justícia: *ut usquequo iusticiam inter vos legaliter*. La distinció és interessant. Per alguna raó que desconeixem, però que podria ser la negativa de Gausfred Bastó a sotmetre's a la justícia pública, el conflicte es resol temporalment amb l'arbitratge comtal. Des del punt de vista dels comtes, però, la justícia pública, administrada segons la llei per jutges professionals, agents de l'autoritat comtal, és millor que l'arbitratge. Es més, per als comtes arbitrar, és a dir, *laudare et mandare*, no és *facere iusticiam*, no és buscar una forma de resolució mitjançant l'aplicació de la llei escrita (*legali modo*), sinó arribar a un pacte. Pot sorprendre que l'arbitratge es qualifiqui de pacte, però si es pensa bé el qualificatiu no és incorrecte o no ho és del tot atès que l'arbitratge ha estat precedit d'un acord de les parts consistent a deixar la resolució del conflicte a mans d'un àrbitre o uns àrbitres la designació dels quals deuen haver consensuat. D'altra banda, sembla normal, i la documentació ho avala, que abans de dictar sentència, i per fer-ho aconseguint els millors efectes possibles, els àrbitres dialoguin i propiciïn negociacions entre les parts i amb les parts.

Que Ramon Berenguer I i Almodis arbitrin el conflicte tampoc no és estrany. Silvi Llobet, senyor del castell de Cervià, i fundador amb la seva dona Adelaida del monestir de Santa Maria de Cervià, havia deixat en testament béns al monestir i l'havia posat sota la tutela i defensa dels comtes i del bisbe de Girona. Mort Silvi, Adelaida, hereva de part del patrimoni del marit, havia fet segurament un pacte de *confraternitas* o *familiaritas* (Jaspert, 1998) amb la comunitat de Santa Maria a la qual, com a laica, s'havia integrat i compartia béns, de manera que les usurpacions i ocupacions del patrimoni d'Adelaida per obra del seu nebot i els seus homes eren agressions o, si més no, amenaces contra Santa Maria (To, 1991, p. 102-116). Res d'estrany, doncs, que els comtes arbitrin, i que en l'arbitratge incloguin una advertència, implícitament adreçada a Gausfred Bastó: «Que ara i en el futur no es faci cap mal als béns que el difunt Silvi va deixar en testament, va donar i va concedir a Santa Maria de Cervià».

Resumim en poques paraules el contingut de l'arbitratge. Es reconeixen les rompudes (*tracturas*) i plantacions (*laborationes*) que Adelaida ha fet en el

bosc de Cervià, dependent de Santa Maria, tal com els àrbitres l'han atermenat; a l'altra part de bosc, mentre no es faci justícia, ambdues parts hi podran fer desboscaments i conrear-hi terres per obtenir-ne el domini (*laborationem ad dominium*) sense impediments mutus, i cadascú hi podrà mantenir les *laborationes* que ara hi té; i, del conjunt conreat es repartiran el quart del fruit, divisió que hauran de fer els ministerials respectius, i ambdós es posaran d'acord per designar un *forestier*, home casat de Cervià. També els béns que Adelaida havia adquirit en determinats llocs del comtat de Girona, i que homes de Gausfred retenien, li han de ser lliurats, i així mateix la franquesa de Cervià que Gausfred li disputava i que Adelaida havia adquirit en un intercanvi fet amb ell. Quant al camp que Adelaida va comprar en vida de Silvi al fill de Sunyer Gausfred, que Adelaida en justifiqui la propietat en judici (*placitet illum ... legaliter*) davant d'un dels àrbitres, el comte o la comtessa, amb els clergues de Sant Feliu de Girona i els monjos de Sant Pere de Gallicants. A Gausfred, per la seva part, se li reconeix la peça de terra que Silvi va adquirir per decisió judicial i que està en la dominicatura que Gausfred té a Cervià. Finalment, si Gausfred vol la franquesa esmentada, a la mort d'Adelaida la podrà recuperar donant a Santa Maria la terra per la qual la va intercanviar amb Adelaida.

La naturalesa o raó de ser de l'arbitratge es dedueix bastant bé del resum efectuat. No hi ha vencedors ni vençuts. Els arbitres no actuen donant tota la raó a una part i deixant sense res la contrària, però és clar, en el cas examinat, que Adelaida, i indirectament Santa Maria, en surten millor que Gausfred. Potser podem concloure que es va escollir la pau sense desmerèixer la justícia.

Si aquest era el propòsit, la realitat va passar pel damunt. Mentre Gausfred Bastó es feia vassall directe del comte de Barcelona, les lluites pel poder a Cervià es feien més dures i directes entre el senyor i la comunitat de Santa Maria, amb la intervenció ara de l'abadia reformadora de Sant Miquel de la Clusa, al Piemont, de la qual Santa Maria de Cervià depenia des que Silvi Llobet l'hi havia lliurat el 1055. Va caldre un nou judici, també arbitral, per posar les coses al seu lloc (JUCAME I, doc. 388). En una data exacta desconeguda, que deu ser el 1071, l'abat Benet de Sant Miquel i Gausfred Bastó van comparèixer a la ciutat de Girona per dirimir llurs diferències davant de Ramon Berenguer I i del bisbe Berenguer, als quals acompanyaven magnats i clergues, entre ells el jutge gironí Ramon i el jutge Wazo de Torí. El nucli de la discòrdia eren el castell de Cervià i els alous que el difunt Silvi Llobet, amb la seva muller, Adelaida, havien donat a Santa Maria i Sant Miquel; les adquisicions fetes per Santa Maria i Adelaida;

i els béns donats per Silvi a Adelaida i Gausfred perquè els tinguessin conjuntament. Aquesta vegada l'arbitratge va ser més minuciós i precís, va requerir de cada part evacuacions i definicions i no sembla pas que Gausfred en sortís perdedor.

I els jutges què hi devien fer, en aquest judici arbitral? No és l'únic arbitratge o acord negociat en què trobem algun jutge. N'hem vist algun altre cas, i fins i tot hem vist algun jutge portant el plet si bé a la manera pròpia dels nous temps: contemplant la possibilitat d'aplicació de les ordalies, fent prevaler la negociació i arribant a la definició remunerada. Res semblant a la justícia tal com l'exercien al capdavant dels tribunals en el temps de la justícia pública. Ara, en el temps de la justícia feudal, la simple presència de jutges en negociacions i arbitratges deu donar rellevància i prestigi a acords i laudes, a més de garantir que les decisions preses no ho són contra dret.

El darrer document del nostre recull relacionat amb Ramon Berenguer I és un de 1072 que palesa la importància de la definició remunerada com a forma de resolució resultant d'un arbitratge o negociació. Una vegada més és la possessió de castells la causa del litigi. En aquest cas són el comte Ermengol IV d'Urgell i la seva esposa, la comtessa Llúcia, els que es querellen (*habuimus magnam querellam*) contra el comte Ramon Berenguer I, al qual reclamen per via judicial (*per directum*) i de manera informal, de paraula (*per vocem*), els castells de Pilzà, Purroi i Casserres. Ermengol III havia donat els de Pilzà i Purroi a la comtessa Sança, filla del rei Ramir d'Aragó, que els vengué a Ramon Berenguer I que, al seu torn, va comprar el castell de Casserres a Arnau Mir. Finalment, per mediació de Dalmau Isard, bisbe d'Urgell, Brocard Guillem, Ramon Gondeball i alguns fidels seus, el comte i la comtessa d'Urgell arriben a una pau ferma i una sincera concòrdia amb el comte de Barcelona, de qui reben dos mil mancusos en moneda de Barcelona, a canvi de renunciar a totes les reclamacions: *donamus et iachimus et evacuamus ac definimus tibi omnes voces et omne directum* (JUCAME I, doc. 394).

5. CONCLUSIONS

La justícia comtal no s'eclipsa, sinó que és ben activa en temps del govern de Ramon Berenguer I (1035-1076). El comte, sovint acompanyat de la seva esposa, la comtessa Almodis, presideix els tribunals envoltat dels magnats de

la cort. Al tribunal comtal arriben denúncies de part i demandes de justícia i resolució de conflictes de persones i causes diferents. Segons la naturalesa de la causa i la condició social del implicats, el comte opta per resoldre mitjançant la negociació o l'arbitratge o a través d'un judici públic dirigit per jutges professionals. En plets que es vol resoldre de manera negociada o per arbitratge, el comte assumeix moltes vegades la direcció de les negociacions que precedeixen el pacte o el laude. No és estrany, però, que delegui en prelats i magnats aquesta funció. Quan són jutges professionals de la cort els que, en exercici de les seves funcions, administren justícia en nom del comte no es pot dir, sense matisos, que exerceixin la justícia pública tradicional, però tampoc que aquesta hagi desaparegut. Administren justícia, a la manera tradicional, demanant proves escrites i testimonis, però a la manera feudal, si ho consideren necessari, recorren a les proves ordàliques o al duel judicial (ni que sigui com una possibilitat amenaçadora), i, en tot cas, fan prevaldre la negociació per arribar a una definició de part, remunerada si cal. El duel judicial i les ordalies a les quals els jutges del temps de la justícia pública eren, sembla, reticents, ara en temps de Ramon Berenguer I ja estan ben incorporats a la justícia i resolució de conflictes, tant pels jutges professionals com per àrbitres i consellers negociadors. Cal destacar, però, que l'aplicació d'aquestes formes de prova o resolució semblen lligades a la condició social dels implicats: el duel a la noblesa i l'ordalia *caldaria* als no nobles.

El comte i el seu tribunal administren justícia en les causes que els arriben, però Ramon Berenguer I no dubta ell mateix a querellar-se i, doncs, a recórrer a la justícia i les formes de resolució de conflictes en les causes que políticament li interessin, com ara la possessió de castells. En aquest punt, serà la negociació amb diners pel mig la forma preferida de resolució.

BIBLIOGRAFIA

- ABADAL, Ramon d' (1926-1952). *Catalunya carolíngia. II. Els diplomes carolíngis a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Reeditat el 2007.
- (1954-1955). «Com neix i com creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil. Eixalada-Cuixà». *Analecta Montserratensia*, núm. 8, p. 125-237.
- (1955). *Catalunya carolíngia. III. Els comtats de Pallars i Ribagorça*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Reeditat el 2007.

JOSEP MARIA SALRACH I MARÈS

- (1962). *L'abat Oliba, bisbe de Vic, i la seva època*. Barcelona: Editorial Aedos. La primera edició és de 1942.
- (1964). «La institució comtal carolíngia en la Pre-Catalunya del segle x». *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 1, p. 29-75.
- (1969). *Dels visigots als catalans. I. La Hispània visigòtica i la Catalunya carolíngia*. Barcelona: Edicions 62.
- (1972). *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- ABADAL, Ramon d'; VALLS, Ferran (1913). *Textos de Dret català. I. Usatges de Barcelona*. Barcelona: Diputació Provincial de Barcelona.
- BONNASSIE, Pierre (1975-1976). *La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIe siècle*. Tolosa: Publications de l'Université de Toulouse-Le Mirail.
- FONT RIUS, Josep Maria (1988). «Ramon d'Abadal y la historia del derecho», *Historia, Instituciones, Documentos*, núm. 14, p. 7-12.
- JASPERT, Nikolas (1998). *La «confraternitas»*. A: RIQUER, Borja [dir.]. *Història política, societat i cultura dels Països Catalans. II. La formació de la societat feudal. Segles VI-XII*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 288-289.
- RODENBUSCH, Cornel-Peter (2021). *The Wheel of Justice: Court Procedure, Conflict Resolution and Narratives in Medieval Catalonia, 950-1130*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Tesi doctoral inèdita.
- SALRACH, Josep Maria (2013). *Justícia i poder a Catalunya abans de l'any mil*. Vic: Eumo.
- TO, Lluís (1991). *El monestir de Santa Maria de Cervià i la pagesia: una anàlisi local del canvi feudal*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajoana - Editorial Rafael Damau.
- VALLS TABERNER, Fernando (1984). *Los Usatges de Barcelona. Estudios, comentarios y edición bilingüe del texto*. Barcelona: Departamento de Historia del Derecho. Universidad de Málaga. Promociones Publicaciones Universitarias Barcelona.
- ZIMMERMANN, Michel (2003). *Écrire et lire en Catalogne (IXe-XIIe siècle)*. Madrid: Casa de Velázquez.